

XIII sajandist kuni XIX sajandini on Eesti ajalugu läbinud punase niidina talurahva võitlus baltisaksa feodaalide vastu.

Käesoleva aasta juunikuus tähistame selle klassivõitluse ajaloo ühe väljapaistvama episoodi — nn. Mahtsa sõja sajandat juubeli-aastapäeva.

Sada aastat tagasi oli eesti talurahva olukord äärmiselt raske. Faktiliselt liikumisõigusega talupoeg ägas balti paruni majandusliku rõhumise ja poliitilise omavõlli all.

Mõisad imesid teoorjuse näol taludest välja peaaegu kogu tööjõu. Samal ajal kui talupojad mõisa põllul kupja kepi all varavalgest hilisõhtuni pidid tööd rühma, pudenes vili talude oma põldudel ja määndus hein talude heinamaadel. Taluperemees, kes ei olnud kunagi kindel tuleviku suhtes, polnud huvitatud oma majapidamise tõstmisest kõrgemale järjele. Puudulikult haritud põlde tabasid sageli viljajalkused, kuid ka normaalsed aastad ei päästnud talupoega näljast.

Teolistele anti mõisa põllul või heinamaal päevas teha väga suured «sööma-vahe-tükid». Sügisel, kui mõisates algas rehepeks, ei jäänud teolistele isegi hädavajalikku uneaega. Iga tühisemagi põhjuse pärast peksti teolisi, vaatamata soole ja vanusele. Paljudes mõisates olid selleks erilised peksupingid.

Talupoegade väljakannatamatult raske olukord kutsus esile üha uusi vastuhakke. Hirm talupoegade rahutuste ees ja mõisamajanduse enda arengust tingitud kaalutlused sundisid mõisnikke asuma reformide teele. Balti mõisnike poolt väljatöötatud uued talurahvaseadused kehtestati Liivimaal 1849. ja Eestimaal 1858. a. Need talurahvaseadused soodustasid küll üleminekut raharendile ja talude päriseksostmisele, kuid ainult selleks, et kindlustada mõisnikke rahalise kapitaliga.

Eestimaa kubermangu talupojad ootasid kannatamatult uue seaduse väljaandmist, lootes, et vähendatakse rõhuvaid teokoormisi. Kui 1858. a. aprilli lõpus mõisnike ja pastorige poolt talupoegadele teatati, et uue seaduse järgi tuleb teha teoorjust endises ulatuses ja jääb püsima ka abiteo kohustus, puhkesid paljudes Eestimaa mõisates talupoegade rahutused.

Esimene avalik vastuhakk toimus Vaivara kihelkonnas Peterburi kubermangu läheduses. Talupojad muutsid omavoliliselt abiteo tege-

1858. a. talurahva- rahutused Eestis

mise korda ja keeldusid 2. mail alistumast ka kohalesaabusid haagikohtunikule. Hirmunud mõisnikud kutsusid kohale sõjaväe karistussalga, kelle abil auverelaste vastuhakk suruti julma peksukaristusega maha. Üksikud nõrgemad vastuhakud leidsid mail algul aset ka teistes kubermangu mõisates.

Suurem talurahvaliikumise tõus algas mai teisest poolest. Talurahva vastuhakud haarasid Virumaa ranniku, Harjumaa lõunaosa ja Järvamaa idaosa. Eriti tugevad olid rahutused Lõuna-Harjumaal. 25. maiks keeldusid abiteo tegemisest Tammiku, Tuhalu, Maidla, Ojasoo, Habaja, Harmi ja Kose-Uuemõisa mõisa talupojad.

Neid rahutusi maha suruma saadeti 25. mail Tallinnast spetsiaal-
ne komisjon rüütelkonna esindajast ja kubermanguvalitsuse ametnikest kahe roodu sõdurite saatel.

29. mail korraldasid balti parunid julma veresauna Habaja ja Harmi mõisa talupoegade kallal. Kuna Habaja talupojad teadsid, et karistamiseks olid välja kutsutud ka naabermõisa Mahtsa talupojad, saatsid nad sinna käskjala, kutsudes mahtralasi üles «Habajale mitte tulema ja endale abi otsima». 30. mai (11. juuni) varahommikul toimunud koosolekul otsustasid Mahtsa talupojad end, mitte lasta peksta — «tulgu või sõda». Kuna Mahtsa talupojad ei ilmunud Habajale, saadeti 31. mail (12. juunil) sinna 50-meheline karistussalk. Mahtralased vastasid sellele käskjalgale saatmisega naabervaldadesse. Üleskutse leidis ümbruskonna talupoegade hulgas väga elavat vastukaja.

2. (14.) juuni varahommikul kogesid mahtralastele appi 700—800 ümbruskonna talupoega. Nad tungisid mõisa õuele ja piirasid tihedalt ümber mõisa peahoone ette rivistatud sõdurid. Talupojad nõudsid ohvitseride väljaandmist, püüdsid loovutamist ja seejärel sõdurite lahkumist. Ohvitserid kartsid talupoegade arvulist ülekaalu ja andsid sõduritele käsu taganeda mõisa õuest välja. Stiihiliselt puhkes võitlus, milles talupojad paljaste käte ja teivastega löid põge-

nema tulirelvadega relvastatud karistussalga. Kokkupõrkes sai surma üks ohvitser ja haavata 13 sõdurit. Talupojad kaotasid langevina 7 ja haavatuina 14 inimest, viimastest surid varsti kolm saadud haavadesse.

Ülestõus Mahtsas ja karistussalga purukslöömine talupoegade poolt kutsusid esialgu esile suure hirmu mitte ükski kohapeal, vaid isegi tsaaririigi pealinnas Peterburis. Kroonlinnast väljuvate sõjalaevadega kavatseti Tallinna paistata 4 suurtükki ja 2500 sõdurit, kes pidid saadetama ülestõusnud talupoegade vastu. Hiljem sellest suurest sõjalisest dessandist loobuti ja piirduti 1100 sõduriga kohalikest garnisonidest, kes pärast keerukaid manöövreid julgesid inimtühja Mahtsa «vallutada» alles 4. juunil.

Tsaar Aleksander II korraldusel anti ülestõusust osavõtjad sõjakoh-
tu alla, mis 65-st kohtuallusest 59 mõistis surma mahalaskmise läbi. Hiljem karistust muudeti — kahele talupojale anti 1000 hoopitüki kada-
lippu ja saadeti peale selle sunnitööle kaevandustesse; 6 talupoega said igaüks 600 hoopitüki ja mõisteti 6 aastaks sunnitööle, 26 talupoega said 70—400 hoopitüki ja saadeti asumisele Siberisse. Metsik peksmine viidi täide Mahtsa mõisa väljal 1859. aasta 10. (22.) veebruaril.

Ülestõus Mahtsas innustas talupoegi uutele väljaastumistele. Juuni lõpus algas uus talurahvaliikumise tõus. Kogu Põhja-Eesti oli haaratud rahutustest, toimus rida teravaid kokkupõrkeid talupoegade ja kohalike võimude vahel. 13. juulil ähvardasid Põhja-Harjumaal

asuva Maardu mõisa talupojad «samuti teha kui Mahtsas». 21. juulil (2. augustil) tungisid Kolga mõisa talupojad kallale haagikohtunikule ja viimase päästis ainult kiire põgenemine. Roosna-Soonurme mõisas Järvamaal katsusid talupojad 26. juulil (7. augustil) vastu hakata kasakate karistussalgale, mis aga lõppes ebaõnnestumisega. Samal päeval tungisid Penin-
gi mõisa talunaised kallale mõisnikule ja nõudsid sõjaväe karistussalga ärasaatmist mõisast.

Talurahvarahutused kestsid kubermangu üksikutes mõisates veel septembri keskpaigani. Kokku olid rahutustest haaratud ligemale 100 mõisat.

Julmade karistustega ja massilise sõjavägede majutamisega külladesse suruti paljaste kätega võitlevate talupoegade organiseerimata ja stiihilise liikumise maha.

1858. aasta talurahvarahutuste survele oli aga balti rüütelkond sunnitud siiski tegema rea järeleandmisi, mis lõpptulemusena kiirendasid üleminekut raharendile ja talude päriseksostmisele. Mahtsa sõda õpetas talurahvast mõistma kollektiivse võitluse tähtsust, õpetas mõistma, et talupoeg peab ennast ise aitama. Mälestus Mahtsa sõjast avaldas suurt revolutsioonierivat mõju nii 1905. a. revolutsiooni kui ka Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni päevil.

Mahtsa sõja võitlevaid traditsioone austasid ka talurahvaga võitlusliitu ja teda juhtima asunud tööliklassi revolutsioonilised juhid.

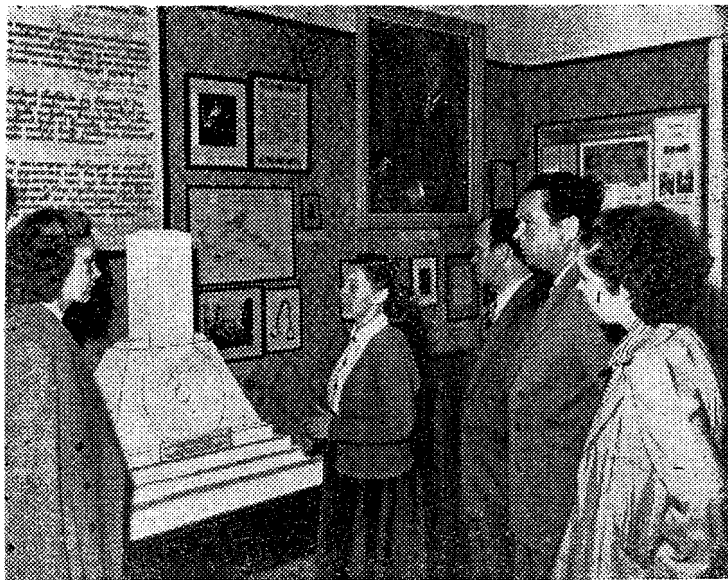
Tähistades käesoleval aastal Mahtsa sõja 100. aastapäeva, meenutame meie, kommunismi ülesehitav põlvkond, sügava austusega oma esivanemate vaprat võitlust parema tuleviku eest.

J. KAHK

Homme tähistatakse Maht-
ra ülestõusu 100. aastapäeva.

Pildil: Ed. Vilde memoriaal-
muuseumis Tallinnas. Muuseumi
teaduslik töötaja Maret Sarv ju-
tustab siin leiduvatest eksponaa-
tidest, mis on seotud talurahva-
ülestõusuga. Tagaplaanil Maht-
rase püstitatud mälestusmärgi
makett.

E. Normani foto — ETA

Verepõllul

Mahtra sündmusi mälestades

Sada aastat peagi ehiv
kevad haljaks põllu
seal, kus toona voolas veri
Mahtra meeste õult.

Elusatena neid maeti
laste, naiste itkul,
surisõnad peale loeti
pääsmeks igavikku.

Rinnal hoidsid tapataäki,
soldatite ahel
armuta neil' jagas hoopes
isandate tahtel.

Ratastel poolsurnuid veeti
läbi kadalipu —
Julmi peksutalguid peeti
talupoja ihul.

Tee siis paljudele algas
kaudu tapirõdu
neetud maale, kus sai palgaks
sunnitöö ja pagu.

Vaimu neil ep miski murdnud,
meeletumas rajus
raevutseski saksa julmus
verevihmasajus,

mida langes lookas turjalt
lumme viimatigi —
Sai nii surisärk teoorjal
hästi ihu ligi.

Tänavugi jälle ehiv
kevad kõikjal põllud —
Kas ta katab kinni vere
Mahtra mõisa põllul?

Ei ta seda iial suuda,
sest et selle joomest
saanud viha mõru juur maa
tasujate soontes.

— — —
Tuultes püsima on jäänud
rahvas aja kestel.
Pear on isa kohal saanud
pärisperemeheks.

Kevadeti aiva heidab
vastset seemet mulda,
sügiseti kokku köidab
ruuget lõikuskulda.

Talitades laudas, aidas,
uudse külla valdjas
Miina teda nõukalt aitab
nagu ustav haldjas.

Vestes lastele veel hällis
veretööst kesk pakast
talve, kindlalt hoiab kalli
elu rooliratast.

Leenart OLLASTE

Mai 1958.